Gereformeerd Theologisch Tijdschrift
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 6. October 1926.

ECCLESIASTICAL AFFAIRS IN SCOTLAND IN 1926

by
JOHN WILLCOCK, D. D., D. L. M.

I desire in the following paragraphs to give my readers facts rather than opinions, so that they may be able to make up their minds about the question of ecclesiastical union which is now agitating the minds and feelings of so many in Scotland.

In 1900 the union of the Free Church and of the United Presbyterian Church took place. Both were free from connexion with the State, and were supported by voluntary contributions of their members, but no one definite theory of the ideal relations of Church and State was an article of the Union into which these Churches had entered. For many years before 1900 the United Presbyterian Church had annually demanded the Disestablishment and Disendowment of the Church of Scotland on scriptural grounds, and as a matter of justice and national righteousness. In the Free Church of years an annual resolution of the same kind had been passed before 1900. In the United Free Church for several years after 1900 the same demand was made for Disestablishment and Disendowment.

Then came a request from the Church of Scotland for the United Free Church to confer with it on causes of separation between Churches in Scotland, with the implied suggestion that if these could be removed the way would be open for an incorporating union. The result of years of

negociation between the two Churches was that the Church of Scotland undertook to obtain a measure of freedom for itself by acts of Parliament, and these acts were finally obtained in 1921 and 1925. The former of these had to do with the creed of the Church and the latter with its endowments. The minority in the United Free Church that objects to an incorporating union with the Church of Scotland declares its conviction that these acts do not secure the freedom which a measure of Disestablishment and Disendowment would have secured, that the freedom supposed to be secured by these acts is inferior to that enjoyed by the United Free Church and that the Church of Schotland is still the privileged Church against which the friends of civil and religious liberty have ever striven. It is absurd to imagine that Disestablishment and Disendowment are discredited and out of date proposals. The scriptural teaching on which they were based knows no change or decay. The justice and righteousness for which their promoters strove are attributes of God and of eternal value. The Church of Scotland act of 1921 has to do as I have said with the creed that Church is to profess and teach in all time to come, and in its first article which is declared to be immutable it prescribes that the doctrine taught is to be Trinitarian and Protestant. Here is something unutterably grotesque in this article when we remember who those are who prescribe what is to be the teaching of a Christian Church for all time to come. They are the Lords and Commons assembled in Parliament. Among them are at least between twenty and thirty Jews, and more than that number of Roman Catholics, and a Parsee or fire-worshipper, who has actually voted in Parliament on this Church question. It is surely a monstrous thing that Jews should insist on the doctrine of the Trinity being taught and that Roman Catholics should weld the Church in question to Protestantism. We suppose that if the caprice of the public so willed it one half of the House of Commons might be fire-worshippers and the Church of

Scotland would cheerfully receive instructions from them as to what was to be taught from its pulpits,

But apart from this consideration article I of the act 1921 is most unsatisfactory in attempting to bind the Church to teach certain phases of Christian doctrine. As long as the Christian Church obeys its supreme standard, the Word of God, it must teach the doctrine of the Trinity. But the language used in the act is in the opinion of Scottish theologians antiquated. Is it not absurd that a new Church should start on its career with a statement of its creed about which such a term could be used? Why should not the Church in the 20ste century exercise the freedom enjoyed by the Church in the 4th century and restate these eternal doctrines in living terms? Then with regard to Protestantism we have an attempt in this article I to bind the Church to maintain for ever the views and opinions of the 16th century.

Who can tell what changes may pass over Christendom in the years yet to come. No one would dare say that the Church of England, a Protestant Church, dating from the 16th century is under the guidance of the spirit of evil, and yet it, or o great majority of its members, is at the present time proposing an incorporating Union with the Church of Rome. Reckon the Church of Rome at its worst and it is still we believe a branch of the Church of Christ. The Church of Scotland may hope, I suppose, to call itself the same. Why should the Parliament of England declare a perpetual feud between two branches of the Church of Christ? What business has it to interfere in such matters? The question of the relations of these two churches is a matter purely and simply for *them* to decide.

Meantime the United Free Church enjoys a liberty which this act of Parliament denies to the Church of Scotland. Compare the condition of limitation above described with the absolute freedom enjoyed by the United Free Church. Its derelict property of which the state after 1904 accident-

ally became the custodier, was handed back to it but no such conditions as the above were imposed upon it. The property in question was not given to Church holding and promising to hold certain doctrines, but to a Church which formally and explicitely declared that it had *the sole and exclusive right* from time to time, as duty might require, through her courts, to alter, change, add to, or modify her constitution and laws subordinate standards and formulas and to determine what they are. And so it is quite evident that the United Free Church has a freedom which the Church of Scotland *does not* possess.

The Union Church, should the fatal steps betaken, which so many now contemplate, would be an Established Church. It would be connected bij legislative enactment with the state. The articles of its faith would be submitted to and approved by the legislature, would be embodied in an act of Parliament and would be unalterable in the chief article without the leave of Parliament. These things would humiliate and cripple it; and what would it gain? The Church would be clothed with State recognition, state prerogative and state prestige denied to other Churches of the land, miserable worldly advantages dearly, bought by the loss of honour and freedom!

Something must be said about the act of 1925 which dealt with the Church's finances. Those who proposed Disestablishment and Disendowment were perfectly willing to hand over to the new community Churches and manses and glebes, and to grant a liberal measure of compensation to all whose life-interests were affected bij the change. More than this they thought it would be unjust to give. Consequently they considered that the remaining funds being public properly should be applied to public purposes as was done in the case of the church of Ireland and the church of Wales when disestablished and disendowed. The act of 1925 proposes to hand over all grants and teinds (tithes) to the Church of Scotland for its exclusive possesion. The tithes

which are variable are to be standardised and made into a land-tax. Certain persons to be called General Trustees of the Church are to collect this land-tax from every landowner whether believer or unbeliever Christian or pagan, within or outside the Church. They would have power to collect the same if need be by process of law, by Sheriff Court procedure and by the impounding of goods. Surely such a condition of matters violates the teaching of the Lord Jesus Christ with regard to the maintenance of His Church.

Some I fear, hope to obtain from this source funds that will render voluntary contributions less necessary. This attitude of mind is very far removed from New Testament principles. The latter prescribe our paying to Caesar what we owe to Caesar, and to God what we owe to Him. The maxim of those who favour the act of 1925 seems to be-" Get all you can out of Caesar and you will not need to give to God quite so much out of your own pocket" Such a spirit seems to have more of a pagan than of a christian tone about it.

In conclusion I may say that the question of approving or disapproving the continuance of negotiations with the Established Church of Scotland was submitted to the congregations of the United Free Church in the end of 1925. These congregations are 1461 in number. Of these 285 voted against the official policy while almost 500 others were seriously divided over it. It is not too much to say that they shows a widespread distrust and dislike of the negotiations in question. In a manifesto issued by the United Free Church Assiociation which represents the minority hostile to the proposed union it is said" so far as can be ascertained not more than one-tenth of the memberships took part in the voting „Can it be claimed" they ask „that a decision given by some 50.000 or 60.000 members constitutes a mandate sufficient to commit a Church consisting of 536.000 members on so important a matter?"

At the assembly in 1926 the Committee originally appointed

to confer with a Committee of the Church of Scotland was discharged and a new Committee was appointed in its place. The vote by which it was decided thus to continue negotiations was 631 to 115. In the nomination of this new committee the minority was taken into account and a selection of its members proportionate to their number was made.

With regard to these latter the following statement is made in the manifesto above mentioned: „some members of the minority have consented to act meantime on the Conference Committee on Union. Nevertheless they regard the present acts as blocking the way to a wider union and tending to a lienate the United Free Church from her comradeship with alle the Free Churches of the world. If these Acts are to be regarded as the final word of the Church of Scotland and of the majority in our own Church then we have no alternative but to lay plans for the continuance of the United Free Church in all the glory of her freedom and self-support. Given a loyalty to New Testament principles and the courage to follow them without commercial or political compromise we believe it is possible to foresee a Church of revived faith, of joyous hope and unbounded love, a church which would recapture the lost affection of the masses of the people".

Lerwick, July 1926.

Verslag van de vijftiende Algemeene Vergadering der Vereeniging van Predikanten van de Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden op Woensdag 7 en Donderdag 8 April 1926 in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.

(Vervolg en slot).

11. Van de gelegenheid om met den referent van gedachten te wisselen wordt allereerst gebruik gemaakt door *Ds B. Wentsel* van *Ridderkerk*.

Deze gewaagt van zijn ervaring dat men in Duitschland het Calvinisme vaak zoo verkeerd beschouwt. Dr Rumpf verklaarde hem liever Roomsch dan Calvinist te zijn. Later, na het lezen van het werk van Dr Kolfhaus over Dr Kuyper sprak hij wel meer waardeerend over het Calvinisme. Maar spr. vraagt toch hoe het komt dat er in Duitschland een oordeel bestaat over het Calvinisme alsof het naar het modernisme voert. Zijn de Calvinisten in Duitschland wel goed Calvinist?

De referent, die er de voorkeur aan geeft de sprekers één voor één te beantwoorden, zegt dat er in Duitschland veel mannen zijn als Dr. Rumpf, die het Calvinisme en de Gereformeerde Kerken slechts kennen uit het Oosten des lands, niet die van het Rijnland en het Westen. Het verwondert hem niet dat in Berlijn, waar men de Geref. Kerken, zooals ze in het Westen zijn, niet kent tot de uitspraak komt: liever Roomsch dan Calvinist. Karl Barth wordt tegengestaan door de Conservatieven en de Liberalisten. Dat is volgens spr. geen kwaad teeken. Immers zoo was het ook met Kuyper. Barth is nog niet gereformeerd. Maar toch is zijn arbeid tot grooten zegen vooral voor de jongeren, die hij terugbrengt

van het gevoel naar Gods Woord, van het subiectieve naar het obiectieve. Spr. is daar dankbaar voor.

Dr J. J. van Baarsel van *Deventer* heeft telkens bij bezoek aan Duitschland den toestand der Kerk daar zeer treurig gevonden. Met name in Saksen en Thüringen. De kerken zijn er leeg. Men vindt dat heel gewoon. Het volle kerkbezoek, zooals wij dat kennen, achtte men „etwas Katholisch."

Dan herinnert Dr v. B. er aan dat de predikanten vóór den oorlog rijksambtenaren waren. Zij waren ook begrepen in het bezoldigingsbesluit der overheid. Het voor hun tractement benoodigde kwam bijeen door de „Kirchensteuer". Hoe staat het daar nu mee, vraagt spr.

De referent erkent dat de toestand der Kerk in Saksen en Thüringen treurig is.

Wat de „Kirchensteuer" betreft, sommige Kerken hebben groote bezittingen. Vroeger zijn uitgebreide kerkegoederen aan den staat vervallen. Als tegenpraestatie betaalde de overheid de salarissen. Deze verplichtingen zijn niet door de revolutie ongedaan gemaakt. Zoo is het mogelijk te komen tot een salaris van minimum 6000 Mark, waarvan ongeveer de ééne helft komt van den staat en de andere helft uit eigen middelen moet worden bijeengebracht.

De Kerk is, wat haar publiekrechtelijke positie aangaat, in beter conditie gekomen. Vroeger konden de provinciale synodes niets besluiten zonder goedkeuring van den staat. Tegenwoordig wel. Ook heeft de Kerk als lichaam van publiek recht de bevoegdheid om een „steuer" te heffen, aan welke verplichting de leden der Kerk, zoolang zij lid zijn, zich niet kunnen onttrekken.

Dr C. N. Impeta van *Kampen* vraagt inlichtingen over de „Gemeinschaftsbewegung". Er wordt in Duitschland zeer verschillend over geoordeeld. Sommigen zijn er zeer vóór, wanneer althans de beweging in kerkelijke banen wordt geleid. Anderen zijn er echter zeer tegen, juist omdat zij er schade voor de Kerk van vreezen. Spr. vraagt hoe de referent over deze beweging denkt en wat hij ervan verwacht.

De referent antwoordt dat de gemeenschapsbeweging zich in de verschillende deelen van het land zeer onderscheiden openbaart. Daarom is zij ook verschillend te waardeeren. In 't algemeen willen de gemeinschaften de Kerk steunen. Zij erkennen ieder als broeder, die in Christus zijn heil zoekt. De Gereformeerden zien wel de bezwaren in deze menschelijke instellingen, maar waardeeren toch het goede dat er in wordt gevonden. Over het algemeen is de verhouding van de Kerk en de gemeinschaften dan ook wel goed. Er zijn predikanten die bang zijn voor een opwekking tot bekeering. Dezen zij de beweging niet gunstig gezind. Andere predikanten overschatten hun ambt zóózeer, dat zij meenen niets te kunnen steunen wat niet door hen ambtelijk wordt verricht. Ook deze predikanten voelen voor de gemeenschapsbeweging niet. En ook zijn er wel dogmatische bezwaren, waar b.v. de Luthersche Kerk leert, dat de doop de wedergeboorte schenkt, terwijl de „gemeinschaftsbewegung" daarvan niet weten wil. Maar trots dit alles leeft men over en weer in vrede en zijn de Gereformeerden wel dankbaar dat deze beweging er is.

Ds H. Veldkamp van *Kralingsche Veer* vraagt welke concrete voorstelling we ons te maken hebben van de opwaking van het Gereformeerde leven in Duitschland. Spr vraagt dat in verband met de actie der Generale Synode tot steun van die beweging, waaromtrent hij ervaringen opdeed, die hem deden twijfelen aan het Calvinistisch karakter dezer beweging. Met name trof hem in die kringen de liefde voor Schleiermachers theologie.

De referent antwoordt, dat men niet mag vergeten, dat geen van de oudere predikanten in zijn studententijd met de Gereformeerde theologie in kennis is gekomen. Spr. zelf heeft in zijn studententijd niet één Gereformeerd Hoogleeraar gekend. Natuurlijk komt men dus later moeielijker in den Gereformeerden gedachtengang in. Dat is tegenwoordig beter geworden. De jongere predikanten weten er wèl van. Het schoone in den arbeid van Prof. Brunner van Zürich, van

Karl Barth e.a. is juist om Duitschland van Schleiermacher te verlossen.

Nu is er een Gereformeerd theologisch professor in Göttingen. In Elberfeld is een seminarium. Elders zijn studiebeurzen. Inderdaad is er veel verandering ten goede. Ook in offervaardigheid der gemeente. Men kan Kerken, die eeuwen lang geen gereformeerde prediking gehad hebben niet vergelijken met de Kerken in Nederland. Maar in mijn leven, zegt spr. is er reeds veel veranderd. Toen hij begon was er niets. Nu zijn er tientallen van Kerken en duizenden van personen, die zeggen : niet, wij zijn gereformeerd, maar : wij willen gereformeerd worden. Ook de „Reformirte Kirchenzeitung" werkt in die richting en wil daarbij leiding geven. Maar men moet haar niet beoordeelen naar Nederlandschen maatstaf. Zij is in de goede lijn, ook al is in haar nog niet alles zóó, als men het zou willen. Spr. wekt op tot steun van de gereformeerde beweging in Duitschland.

Ds J. H. Broek Roelofs van *Vroomshoop* vraagt naar aanleiding der opmerking van den referent, dat er een overgang is van het subiectieve naar het obiectieve, of er geen gevaar dreigt van obiectivisme en dat men, Schleiermacher loslatend, komt in de lijn van Hegel. Spr. wijst in dit verband op enkele uitspraken in werken van Dr. Brunner.

De referent erkent dat dit gevaar er is. Maar zegt hij, dat gevaar is er ook voor u en voor mij. In het geschrift van Dr Brunner : *Denken, Erlebnis, Glauben* komen uitdrukkingen voor die aan obiectivisme doen denken. Maar het is ongetwijfeld Brunners bedoeling om die klip te ontzeilen. En daartegenover kan ook gewezen worden op zijn groote werk : *Mystik und das Wort.*

Men vergete niet dat heel de beweging in Duitschland nog jong is, ook in wetenschappelijk opzicht. Maar Barth noch Brunner zijn Neo-Kantianer.

Ds J. H. Lammertsma van *Appingedam* vraagt nadere inlichtingen over de verdeeling van steungelden aan de onderscheiden Protestantsche gemeenten en stelt de vraag of niet in

Noord-Duitschland het godsdienstig gehalte van de school en van het onderwijs geheel van de onderwijzers afhangt, doordat het gebed, het Bijbelsch onderwijs, het leeren van den Catechismus overgelaten is aan de willekeur van de onderwijzers ?

De referent antwoordt hierop, wat het eerste deel van de vraag betreft, o.a. dat in den inflatietijd de Geref. Kerk wel steun ontvangen heeft van een enkele Luthersche Kerk.

En wat het tweede deel aangaat zegt spr. dat er plaatselijk wel socialistische besturen zijn, die toelaten dat er geen bijbelsch onderwijs gegeven wordt, maar dat is tegen de wet. Moeielijk is het, wanneer onderwijzers weigeren. Want zij kunnen niet gedwongen worden om onderwijs van godsdienstigen aard te geven. Meestal doen anderen het dan voor hen. De moeielijkheden doen zich trouwens het meest voor in de steden. Op het platteland worden de scholen vrij algemeen geopend en gesloten met gebed. In de groote steden zijn wel z.g.n. *weltanschauungsschulen,* atheïstisch van aard, maar ze lijden een kwijnend bestaan en ze zijn alleen door dwang te behouden.

Volgens de wet moet de school nog confessioneel zijn.

Echter dreigt nu het gevaar dat de Rijksdagcommissie voorstelt om alleen Roomsch-Katholieke scholen te erkennen.

Ten slotte vraagt nog *Ds. J. D. Boerkoel* van *Velsen* of de Roomsch-Katholieke Kerk óók klappen gehad heeft door de revolutie of alleen de Evangelische.

En : welke is de verhouding tusschen Kerk en politiek ? Gaat er van de politieke partijen ook invloed uit op de Kerk ?

Hierop antwoordt de referent dat ook de Roomsch-Katholieke Kerk groote verliezen leed. Het atheïsme is niet minder een bedreiging voor Rome dan voor ons. En de verliezen die Rome leed aan ons zijn veel grooter dan omgekeerd.

Wij hebben geen staatkundige Antirevolutionaire partij. Wèl is er de Duitsch-Nationale partij die ook christelijke doeleinden nastreeft. De meeste onzer predikanten zijn

Duitsch-Nationaal. Niet van harte misschien, maar uit gebrek aan beter.

Officieel verband van Kerk en politiek is er niet. En van rechtstreekschen invloed is geen sprake. Noch van de Kerk op de politiek, noch andersom.

De Voorzitter dankt namens de vereeniging *Dr Kolfhaus* zeer voor zijn uitnemende voorlichting. Hij zal niet roemen in wat de Nederlandsche Kerken zijn of bezitten, maar hij wil wèl gewagen van de groote belangstelling der Nederlandsche Gereformeerden in den strijd hunner Duitsche broeders en zusters. Hij bidt Dr Kolfhaus voor zijn arbeid den rijken zegen Gods toe, gelijk onze Kerken dien reeds zoo lang hebben ervaren.

De vergadering betuigt hiermee haar warme instemming.

Dr Kolfhaus dankt voor 's Voorzitters woord en deelt mee dat hij de volgende week in een vergadering van academisch gevormden in West-Duitschland spreken zal over den dienst van God in het openbare leven naar de beginselen van Dr A. Kuyper.

Spr. acht het een verblijdend teeken des tijds dat men hem daartoe uitnoodigde en hij twijfelt niet of het zal ook de vergadering aangenaam zijn dit te vernemen.

Hartelijk applaus bevestigt sprekers woorden.

12. Van twaalf tot één uur wordt gepauzeerd.

13. Met het zingen van Ps. 86 : 6 wordt de vergadering heropend. De secretaris doet voorlezing van een brief van het Comité voor Geref. Radiopredikdienst, waarin herinnerd wordt dat aan alle Kerken een circulaire gezonden is om finantieelen steun. Aan het Comité is op voordeelige voorwaarden een microfoon aangeboden. Door aankoop daarvan zou de Zondagsarbeid aanmerkelijk kunnen worden beperkt. De medewerking der predikanten wordt ingeroepen, opdat deze circulaire niet als zoo menige aanvrage om steun worde ter zijde gelegd.

14. De Voorzitter verwelkomt den Oud-minister *J. J. C. van Dijk*. Het wordt door de vereeniging, zegt spr., zeer op prijs gesteld dat gij U bereid verklaard hebt voor haar een referaat te houden over:

De militaire dienst bezien in het licht der Gereformeerde belijdenis.

Dit referaat is in een vorig nummer van ons tijdschrift opgenomen. Wij volstaan met daarnaar te verwijzen.

15. Nadat de Voorzitter den referent had dank gebracht voor diens deskundige voorlichting wordt gelegenheid gegeven voor bespreking.

Ds. H. H. Schoemakers van *Kampen* opent de rij en brengt onder instemming der vergadering den referent dank voor zijn uitnemend woord. Spr. stemt er volkomen mee in. Hij vraagt echter waarom de Generale Synode voor de geestelijke verzorging der militairen deputaten benoemde en waarom deze zaak niet ter regeling aan de plaatselijke Kerken werd overgelaten. Wij zijn immers niet synodaal in den zin waarin men het ons wel verwijt. Spr. vraagt dat, omdat de Generale Synode heeft geoordeeld, dat voor deze geestelijke verzorging geen vergoeding van de overheid moest worden aangenomen. Nu zijn er plaatselijke Kerken die daartegen geen bezwaar hebben. Zou het nu niet mogelijk zijn dat de regeling getroffen werd met de garnizoenskerken en dat deze dan ook de eventueele vergoeding omvat?

Ds. N. Diemer van *Vijfhuzen* deelt mede onder militairen gearbeid te hebben op verzoek van de garnizoenskerken. Dan ontmoette hij nog al eens anti-militairisten Hun redeneering was meestal: het is alzoo van den beginne niet geweest. In den aanvang wreekte God zelf. Als voorbeeld worden dan Kain en Lamech genoemd. Onder Israël liet God de wraak toe. Maar in het Nieuwe Testament kwam het Koninkrijk Gods en nu is de oorlog daarmee onvereenigbaar. Het christendom eischt dat we ons niet zullen verzetten maar het aan

God zullen overlaten. Wat moeten we nu, vraagt spr., antwoorden aan menschen die zóó redeneeren.

Ds. M. Gravendijk van *Dordrecht* spreekt over de vrijstelling van den militairen dienst aan de predikanten. Hij meent dat dit terecht geschiedt. De overheid heeft geen *ius in sacris*. Zij mag in de heilige dingen niet ingrijpen. En dat zou zij doen door de predikanten aan de bediening des Woords en der sacramenten in hun gemeente te onttrekken. Bovendien eischt het bizondere van ons ambt, zegt spr., dat de overheid zich van ingrijpen onthoude. Zelfs meent hij te mogen vragen of we niet het recht zouden hebben om te weigeren wanneer een overheid, die deze opvatting van ons ambt niet huldigde, ons opriep tot den militairen dienst.

Ds. L. Hoorweg Jr. van *Purmerend vraagt* of nog wel van een rechtvaardigen oorlog kan worden gesproken. Hij wijst op de technische ontwikkeling, die den oorlog maakt tot een massa-moord. Daartegen hebben juist de meesten bezwaar. Bovendien worden de meeste oorlogen gevoerd om materieele redenen en blijken de overheden niet doortrokken van de christelijke beginselen. Deze dingen zijn oorzaak dat zoo velen bezwaar hebben tegen den oorlog.

Ten slotte vraagt *Ds. E. Douma* van *Oost-Kapelle* of men de verantwoordelijkheid voor het meedoen aan den oorlog kan overlaten aan de overheid om dan te gehoorzamen zonder meer. Maar spr. vraagt of dan niet een stuk van de persoonlijke verantwoordelijkheid wordt prijsgegeven. De referent sprak van het geweten der overheid. Spr. vraagt hoe hij dat verstaan moet. Collectief of van de overheidspersonen ?

De *referent* beantwoordt de verschillende sprekers.

Hij dankt voor de vriendelijke ontvangst zijner woorden.

Aan Ds. Schoemakers antwoordt referent dat diens opmerking slechts zijdelings het onderwerp raakte. Ook wil hij wel antwoorden, maar dan zooals de zaak gezien wordt van de zijde der overheid.

Op de oorlogsbegrooting kwam een bedrag voor ten behoeve der geestelijke verzorging van de militairen. Een deel

daarvan zou aan de Geref. Kerken ten goede komen. Ref. acht dien steun volkomen geoorloofd, want de overheid brengt al die menschen bijeen. Het is dus haar plicht voor hen te zorgen. Nu spraken de Kerken zich uit, dat zij voor dien arbeid geen geld van de overheid zouden aannemen. Daarom is toen deze post van de begrooting weggenomen. Indien nu een garnizoenskerk om ondersteuning vragen zou, is er volgens spr. geen bezwaar dit op zichzelf te beoordeelen. Maar van geen enkele plaatselijke kerk kwam zulk een verzoek in.

Aan Ds. Diemer antwoordt referent dat er in den Bijbel wèl staat: gij zult u niet wreken, terwijl er zeer zeker niet staat: gij zult wel oorlog voeren, maar referent wijst er op dat men op die wijze tweeërlei terrein dooreen mengt. Er is het persoonlijke terrein en het overheidsterrein. De overheid heeft de rechtshandhaving tot taak. Deze kan oorlog noodzakelijk maken.

Vele anti-militairisten zeggen: de naties willen wel christennaties heeten maar intusschen houden zij de zonde aan de hand. Waarom laten zij het niet aan God over?

Hiertegen merkt referent op dat het gevaarlijk is hier den naam van christennatie te gebruiken. Een natie bestaat niet alleen uit kinderen Gods. In verband hiermee beantwoordt spr. de vraag of een onderdaan beoordeelen kan de rechtvaardigheid van een oorlog.

Een oorlog ontstaat meestal uit een complex van oorzaken. Dat kan een onderdaan niet beoordeelen. Spr. herinnert aan een uitspraak van Augustinus dat een onderdaan niet zondigt, wanneer hij handelt op last der overheid. Behalve dan in gevallen waarin hij absoluut zeker weet dat Gods gebod wordt overtreden.

Met Ds. Gravendijk is referent het niet eens. Spr. zou het zeer gewenscht vinden dat ook predikanten den militairen dienst hadden meegemaakt. Men moet zich dien dienst niet te zwaar voorstellen. En met het oog op den lateren pastoralen arbeid van den predikant acht spr. het zeer gewenscht. Er mogen enkele nadeelen aan zijn verbonden, het voordeel

weegt er ruimschoots tegen op. Ook andere dan theologische studenten zouden liever hun studietijd ononderbroken doorbrengen. In oorlogstijd is wel een modus vivendi te vinden, zooals dat voor de medici is geschied. Bij gebleken noodzakelijkheid zou vrijstelling kunnen worden gegeven. Het percentage van predikanten dat uit hun gemeente zou worden opgeroepen is klein. Maar op en achter het slagveld is veel nood te lenigen. De predikant kan daar velen ten zegen zijn. Hij is dan non-combattant en zijn positie moet internationaal worden beschermd. Is het ook niet uw meening vraagt spr. dat de predikant daar op zijn plaats is? Een krachtig applaus der vergadering geeft hierop een bevestigend antwoord.

Aan Ds. Hoorweg herinnert referent wat hij reeds antwoordde aan Ds. Diemer. (Zie boven.) Gesproken werd van een conflict van plichten. Intusschen is de plicht van gehoorzaamheid aan de overheid een gebod, waaromtrent geen onzekerheid bestaat. Het andere, in hoeverre men een oorlog rechtvaardig mag noemen is onzeker en kan door den onderdaan niet geheel worden beoordeeld. Het zekere moet aan het onzekere voorgaan.

Overigens moet er naar gestreefd worden de oorlogvoering zoo te doen geschieden dat een christen geen bezwaar heeft er aan deel te nemen. Er moet naar gestreefd worden dat de strijder in den oorlog ook God kan dienen en christen kan zijn.

Er is gesproken over den vooruitgang der techniek. Spr. vindt den giftgassenoorog verschrikkelijk. Maar de granaatoorlog is niet minder afschuwelijk. Intusschen, als anderen er ons mee aanvallen moeten wij ons kunnen verweren. Spr. verheerlijkt den oorlog absoluut niet. Maar wij moeten rekening houden met de realiteit. In 't algemeen zijn de oorlogsgruwelen nu niet erger dan vroeger. Het percentage der slachtoffers is kleiner geworden.

Men zegt: in den oorlog doodt men iemand dien men in 't geheel niet kent. Dat is geen argument tegen den oorlog.

Het is een geheel verkeerde stelling. In den militairen

dienst is men geen moordenaar maar instrument van de overheid als dienaresse Gods. Een beul is toch ook geen moordenaar.

Ds. Douma heeft spr. ten deele reeds beantwoord. Alleen voegt hij daarbij nog, wanneer hij sprak van de conscientie der overheid, dat hem geen andere conscientie bekend is dan die van de overheidspersonen.

Een algemeen applaus beloonde den spreker voor zijn woorden.

De Voorzitter herhaalde den dank der vereeniging en onving op zijn verzoek de toezegging dat de Heer van Dijk zijn referaat ons zou afstaan voor het tijdschrift.

De Voorzitter spreekt een slotwoord. Voor den goeden toon in de vergadering kan worden gedankt. Tot den legerpredikant Ds Nauta, wien toegestaan was de vergadering bij te wonen, richtte de Voorzitter een vriendelijk woord, waarvoor deze dankte.

Tenslotte wordt allen een hartelijk tot weerziens toegeroepen.

Ds. C. W. E. Ploos van Amstel gaat voor in dankzegging. De Voorzitter sluit de vergadering.

J. G. KUNST, *Secretaris.*

GEGEVENS UIT HET KERKELIJK ARCHIEF VAN HAGESTEIN

door

Ds G. VAN DER ZEE, Ned. Herv. Pred.

II.

Beroepingswerk in 1761—2 te Hagestein, classis Rhenen en Wijk.

Hierbeneden laten wij volgen de copieën der stukken, benoodigd tot het uitbrengen van een beroep te Hagestein.

Het werk ving aan met een aanvrage om handopening bij de Gedeputeerde Staten van Utrecht in den zomer van 1761.

Deze inzet was een fout, daar men zich allereerst moest wenden tot den Heer van Hagestein, die zich later over deze informaliteit beklaagt bij de Staten.

Copien der Requesten, gepresenteert in het beroepen van een predikant in plaetse van D. Joh. Davidson. († 1761)

I

Aan de Edelmogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht of Haar Edel Mogende Heeren Ordinaris Gedeputeerden.

Geeven met behoorlijke eerbiedigheit te kennen, die van den Kerkenraadt van Hagestein, dat door het afsterven van D. Joh. Davidson de Kerke van Hagenstein is komen te vaceeren en also de tijd naedert Dat zij, supplianten, moeten omsien nae een ander bequaem persoon, om denselven na Kerken ordre in plaetse van den overleedene te

beroepen, zoo versoeken de supplianten dat UEDMogende hetzelve haar gelieven toe te staan.

Dit doende
SAMUEL VERHOEVEN ouderling.
ARIEN STERK ouderling.
DIRK ARENDONK Diaken.

[(Aanteekening van de Staten:).

Fiat mids zig in deezen gedragende naar haer Ed. Mog. Resolutie waarvan voortaan in volgende gevallen bij den Requeste van handopening menke moet worden gemaakt. 24—11—'61.]

Bij dit voorgaande request was gevoegd een

II *Extract uit de Resolutien van de Ed. Mog. Heeren Gedeputeerden Staten 's Lands van Utrecht.*

Veneris, den 23 Octob. 1761.

Op den Requeste van den Heere van Hagesteyn den 12 Jan. 1759 gepresenteert, is geappoincteert:

De Gedeputeerden van de Staten 's Lands van Utrecht, gehoort het rapport van de Heeren van Nassau, van Zuylen en Verborcht, die, ingevolge de resolutie commissoriaal van den 16en Oct. 1759, hadden geëxamineert deezen requeste neevens alle de stucken ende bewijsen tusschen de partijen, hinc inde gefurneert, en gelet op al hetgeene in dezen te letten stond, verstaan, dat aan den requirant, als Heer van Hagesteijn aldaar competeert het regt van approbatie en improbatie, het voorsz. regt hem en zijne successeuren, Heeren van Hagesteijn in der tijd bij deezen adjudiceerende, sóó nogtans en onder die bepaaling tot precautie teegen het misbruyken van het regt van improbatie, nu en bij vervolg, dat de requirant en zijne successeuren, Heeren van Hagesteijn, ten minste de derde reijs, des gerequireert sijnde, gehouden zijn, daarvan reedenen

te geeven, om alsdan bij Hun Ed. Mog. daarover geoordeelt, en de zaak de plano afgedaan te worden.

Zullende copie van deeze dispositie aan den Kerkeraad van Hagesteijn worden ter hand gestelt tot informatie en naricht.

Accordeert met voorsz. Resolutie
was geteekent
MILAN VISCONTI.

Antwoord:

III

De Gedeputeerden Staten 's Lands van Utrecht, gelet op de goede en Christelijke intentie als in desen, permitteeren den Supplianten, vermits het overlijden van hunnen ordinaris Leeraer, te mogen treeden tot de Dispectie van een ander Leeraer der Kercke van Hagestein, mits zig reguleerende naer Kerken ordre, en dat zulks geschiede met communicatie van den Heer, zullende supplianten midsdien gehouden zijn zich te gedraagen naer haer Ed. Mog. Resolutie van den 23 October laetsleden (1761) waervan voortaen in volgende gevallen bij den Regte van handopening mentie moet worden gemaakt.

Gedaan t' Utrecht den 24 Novr. 1761
ter ordonn. als boven
(en was getekent)

MILAN VISCONTI.

Intusschen had de Heer van Hagestein zich gewend tot de Gedep. Staten, met het vervoek den Kerkeraad er op te wijzen, dat allereerst *hij* in dezen moest gekend zijn, hetgeen niet was geschied, en door hem als een informaliteit werd beschouwd.

IV

Op de Requeste

van den Heer Louis Trip de Marez, Heere van Hagestein, ten eijnde omme te hebben interpretatie van het Appointement van de Ed. Mog. Heeren gedeputeerden Saten 's Lands van Utrecht van den 23 October 1761, waer bij het Regt van Approbatie en Improbatie aan den Heer van Hagestein is toegewesen als mede van het appointement van Handopening bij WelGemelde Heeren gedeputeerden aan den Kerkenraad van Hagestein verleent,

stond geappoincteert:

De Gedeputeerden van de Staten 's Lands van Utrecht verstaen, dat vermist bij de Dispositie op het versoek tot handopening onderstelt is, sulks met communicatie van den Heer volgens Kerkenordening te zijn geschied, de verleende handopening voor deese reijse sal blijven stand grijpen, mits bij de nog te doene versoeken blijke van het consent en approbatie van den Heer, en dat in het toekomende het versoek van handopening, zoowel als de andere leden van Correspondentie geschieden met consent van den Heer, en sulks de Respectieve Requesten geannexeert werde.

Gedaen t' Utrecht den 12 Januarij 1762.

(onder stond) Ter ordonn. als boven

(En was getekent)

MILAN VISCONTI.

Nadat alzoo ter eerster instantie handopening verkregen was, en de Gedeputeerden den Kerkeraad gewezen hadden op hun plichtsverzuim van voorafspraak met den Heer van Hagestein, en de Kerkeraad na formeele toestemming een drietal had opgemaakt, richtte hij het volgende schrijven

V

Aan den Hoog Edel WelGeb. Heer den Heere Louis Trip de Marez Heere der Hoge en Vrije Heerlijkheid Hagestein.

Geeven met behoorlijke Eerbiedigheit te kennen die van

den Kerkenraad van Hagestein, dat zijlieden ingevolge van het Appointement van Haar Ed. Mog. van den 24 Novemb. 1761, waar bij henlieden was verleent consent om te mogen treeden tot een Despectie (naer voorgaande gegeeve Communicatie volgens Resolutie van Haar Ed. Mogende, aan den Hoog EdelWelGeb. Heer van Hagestein) in de vreese des Heeren en volgens de aangenomene Kerkenordre van een ordinaris herder en Leeraer in plaetse van hunne overleedene predikant Joh. Davidson, met assistentie van twee naburige predikanten Ds Justus Tjeenk en Johannes Muntendam respective predikanten van 't Waal en Schalkwijk, nadat zijlieden eenige proponenten hadden gehoort gedurende de vacature, op de nominatie hadden gebragt De Heeren Cornelis van Buuren, Dirk Bresser en Petrus Hossee, proponenten te Culemborg en Utrecht. En daaruit met meerderheit van stemmen hebben gedespicieert den Heer Dirk Bresser, proponent tot Utrecht, weshalven de supplianten zig zijn keerende tot Uw Hoog Edel WelGeb. op de gedane despectie Een gunstige approbatie gelieve te verleenen.

't Welk doende
(volgt onderteekening des Kerkeraads)

Quod testamur

JUSTUS TJEENK
JOHANNES MUNTENDAM

Hierop antwoordde de Heer van Hagestein als volgt :

VI

Wij Louis Trip de Marez Heer van Hagestein, gesien hebbende de Despectie bij de Supplianten in desen gedaen op de persoon van Dirk Bresser (En voor dese rijse voorbijgaande de Informaliteiten nopens dese Despectie gepleeght) permitteren de supplianten te treeden tot de

Beroeping, Mids haer reguleerende na de Kerkenordeningh en ampliatie van dien.

Actum Hagestein Seven en twintich January seventien hondert twee en sestigh

L. TRIP DE MAREZ.

Hierop volgde een tweede verzoek aan den Heer van Hagestein, luidende:

VII *Aan den Hoog Edel WelGeb. Heer*

etc.

Geeven met behoorlijke Eerbiedigheit te kennen die van den Kerkenraad van Hagestein, met adsistentie van twee naburige predikanten Ds Justus Tjeenk en Johannes Muntendam, respectieve predikanten van T Waal en Schalkwijk, dat zijlieden ingevolge het appoinctement van Uw Hoog Edel WelGeb. van dato den 27 Jan. 1762 hadden bekomen approbatie op hare gedane Despectie op den proponent Dirk Bresser tot haren harder en Leeraer te Hagestein, van voornemen waren haar lieden ten spoedigste te addresseeren aan haar Ed. Mog. ten einde de voorz. despectie met den eersten sijn volle beslag te doen hebben, dog alvorens haar heden addresseeren aan Uw Hoog Edel Wel Geb. ingevolge den appoinctemente van haar Ed. Mog. in dato den 12 January 1762 omme te hebben consent en approbatie: Waaromme de supplianten zig zijn keerende tot Uw Hoog Ed. WelGeb. versoekende Uw Hoog Ed. WelGeb. appointemente van consent en approbatie ten fine als in 't versoek.

'tWelk doende

SAMUEL VERHOEVEN oud.
ARIEN STERK oud.
DIRK ARENDONK diak.

Q. T.
JUSTUS TJEENK
JOH. MUNTENDAM

Hierop volgde de tweede approbatie:

VIII

Wij Louis Trip de Marez Heere van Hagestein (voor dese rijs nogmaals paseerende de Informaliteiten voor de gedane Despectie bij de Kerkenraadt van Hagestein gepeeght) persisteeren alsnog bij de approbatie van de Despectie opden persoon van den proponent Dirk Bresser gedaan en consenteeren de supplianten als nogh te tweeden tot de Beroepingh, mits haar reguleerende na de Kerkenordeningh en Ampliatie van dien.

Actum Hagestein, vijf February Seventien Hondert twee en sestigh

L. TRIP DE MAREZ.

Thans kon de zaak voortgang hebben, en richtte de Kerkeraad zich tot de Gedeputeerden.

IX

Geven ootmoediglijk te kennen de Kerkenraadt van Hagestein dat zij supplianten, ingevolge het Appoinctement bij UE. Mog. daartoe verleent in dato den 24 Novr. 1761 desen annex, na volgens UED. Mog.des Appoinctement, schriftelijk aan Zijn Hoog Edel WelGeb. Heer Louis Trip de Marez, Heere van Hagestein communicatie gegeven te hebben, zijnde geassisteerd geweest van twee naburige predikanten, in de vreese des Heeren uit een nominatie van drie personen Cornelis Arnoldus van Buuren, proponent te Cuylenburgh, Dirk Bresser en Petrus Hossee, proponenten te Utrecht, hebben gedespiceert met meerderheit van stemmen Dirk Bresser, proponent te Utrecht, omme in plaets van hunnen gestorven Leeraer Johannes Davidson te mogen worden beroepen tot predikant in Hagestein, welke Despectie ter goedkeuring aan zijn Hoog Edelheit volgens nadere Resolutie van UEd. Mog. in dato den 12 January 1762 overgegeven en geapprobeert is, blijkende in annexis.

Derhalven versoeken de Supplianten dat UEd. Mog. de goedheit gelieven te hebben omme de voorsz. gedane Despectie ten fina als boven te approbeeren en consent te verleenen omme met de verdere beroepinge voort te gaan.

't Welk doende

(volgt onderteekening des Kerkeraads)

Q. T.

JUSTUS TJEENK

pred. in 't Waal en Hondswijk

JOH. MUNTENDAM

pred. te Schalkwijk.

[Fiat 16—2—'62.]

Hierop volgde de goedkeuring der Gedeputeerde Staten :

X

De Gedeputeerde Staten 's Lands van Utrecht

gesien de Despecie bij de supplianten als in desen gedaen op den persoon van Dirk Bresser permitteeren deselven om tot het beroep voort te mogen treeden, mits hun reguleerende na de Kerkenordre en inpretatie van dien.

Gedaan t' Utrecht den 16 Febrary 1762,

ter Ordonn. als boven

MILAN VISCONTI.

Na al deze voorbereidende werkzaamheden kon men pas tot de eigenlijke beroeping overgaan. Daartoe adresseerde men zich nu eerst tot den Heer van Hagestein.

XI *Aan den Hoog Edel* etc.

Geven met behoorlijke Eerbiedigheit te kennen de Kerkenraad van Hagestein, dat zij supplianten ingevolge van het Appoinctement bij haar Ed. Mog. daartoe gegeven in dao den 16 Febr. 1762, en aan desen geannexeert, zijnde geassisteert van twee naburige predikanten D.D. Justus

Tjeenk en Johannes Muntendam, Respective predikanten in 't Waal en Schalkwijk, in de vreese des Heeren hebben beroepen tot hunnen Leeraer en Opsiender den na Kerkenordeningh En volgens Resolutie van haar Ed Mog in dato 23 Oct. 1761 gedespicieerden Dirk Bresser, prop. te Utrecht, om na gedane Examen volgens Kerkenordre als sodanig in de gemeinte tot Hagestein te mogen worden bevestigt.

Derhalven versoeken de supplianten Eerbiediglijk dat U Hoog Ed. Gestr. de gedane Beroeping ten fine als boven, gelieve te approbeeren,

't Welk doende

w.g. De Kerkeraad.

Q. T. etc.

Op dit verzoekschrift antwoordde de Heer van Hagestein:

XII

Wij Louis etc.

Gesien en geexamineert hebbende de Acte deser beroepinge op den Persoon van Dirk Bresser tot predikant der Kerke te Hagesein, approbeeren deselve Beroepinge en permitteren de Kerkenraadt omme met deselve beroepingh voort te gaan, mits haar reguleerende na de Kerken ordre en ampliaie van dien.

Actum Hagestein, den eersten April 17c twee en sestigh.

L. TRIP DE MAREZ.

Na deze formaliteiten volgt de aanvraag van het examen.

XIII *Aan de Ed. Mog. Heeren Gedeputeerden Staten 's Lands van Utrecht.*

Geven ootmoediglijk te kennen de Kerkenraadt van Hagestein, dat zij Supplianten ingevolge 't Appoinctement bij

UEd. Mog. daartoe gegeven geannexeert, met observatiën van dat regt aan zijn Hoog Edel Gestr. Heer L. Trip de Marez, Heere van de Hoge en Vrije Heerlijkheid Hagenstein, door UEd. Mog. toegeweesen blijkende uit de Resolutie in dato 23 Oct. 1761 hier annex, zijnde deselve stiptelijk gevolgt, geassiseert geweest van twee naburige predikanten Ds. etc.... in de vreese des Heeren tot hunnen Leeraer en Opsiender hebben beroepen etc. ......, om na gedane examen volgen Kerken order als sodanig in de gemeynte ot Hagestein bevestigt te worden.

Derhalven versoeken de Supplianten ootmoediglijk dat UEd. Mog. dese formeele Beroeping blijkende uit dese hier aan geannexeerde classikale Resolutie ten fine als boven gelieve te approbeeren en met en uit het midden van UEd. Mogende een commissaris politiq te committeeren tot het bijwonen van het Examen peremptoir.

'tWelk doende

(w.g. De Kerkeraad)

Fiat, en gecommitteert den Heer van Maarssenbroek 6—4—'62.

Antwoord der Gedeputeerden :

XIV

De Gedeputeerden etc.

approbeeren het beroep bij de Supplianten als in desen gedaan op den persoon van den proponent Dirk Bresser tot Herder en Leeraar der Kerke van Hagestein, En versoeken en committeeren tot het Examen peremptoir Den Heere Van Maarssenbroek.

Gedaan t' Utrecht den 6 April 1762
MILAN VISCONTI.

De Kerkeraad intusschen vertrouwende dat de heer Bresser wel slagen zou, stelde ten slotte het volgende stuk op :

XV *Gelukzaligheit.*

Alsoo wij onderschr. ouderlingen en Diacon, respresenteerende de gemeinte van Hagestein, op den 5 April 1762 vergadert met aanroepinge van des Heeren naam, gesien en overwogen hebbende 't eigenlijk consent van de Ed. Mog. Heeren gedep. Staten 's Lands van Utrecht, verleent op 't vertoon van de Despecie bij ons op den 2 Febr. deses jaars gedaan op den persoon van Dirk Bresser te mogen beroepen volgens Appoinct. van den 16 Febr. 1762 verklaren wij en inseren bij onse formeeel en na Kerken ordre gedane Dispectie sodat wij als nog Formelijk en absolutelijk beroepen in onse gemeinte tot herder en Leeraer den voorn. Dirk Bresser om ons allen volgens voorbeeld van Gods W. En de weg des levens te onderwijsen, sacramenten te bedienen, desnoods de kerkelijke tucht te helpen bestieren en met zijn leeven stigtinge te geeven, teneinde Gods Kerk onder ons mag gebouwd worden En Gode Eere gegeven: Versoekende dat dese onse beroepinge mag worden geapprobeert.

Aldus gedaan tot Hagestein in tegenwoordigheit van Ds J. Tjeenk en Joh. Muntendam 5 April 1762.

Dit Instrument van beroeping was ondertekent van

SAMUEL VERHOEVEN.
ARIEN STERK.
DIRK ARENDONK.

De Heer Bresser slaagde voor zijn examen, zoodat alle approbatien werden opgezonden naar de Classis Rhenen en Wijk.

Deze antwoordde ten slotte aldus:

XVI

De E. Vergadering van Rhenen en Wijk, hebbende de stukken van beroeping, gevallen op Do. Dirk Bresser S. S. Min. Cand. tot predikant te Hagestein gesien, approbeert

het Beroep en wenscht dat Do. Bresser met vollen zegen van het Evangelij tot die gemeente kome.

Q. T. J. MENSO.
cl. h. t. Scriba.

Rhenen, den 15 Juny 1762.

Zoo hadden de vroede vaderen dan een jaar noodig om een vlot van stapel loopend beroep zijn beslag te doen krijgen.

Wij zouden deze omslachtige wijze van doen niet gaarne terugwenschen.

Sedert twee jaar zijn alle heerlijke rechten afgeschaft, terwijl men thans in de Ned. Herv. kerk pogingen aanwendt om weer rechtstreeksche handopening te verkrijgen, als vroeger, zonder voorafgaand verzoek aan het classicaal bestuur.

De rijkswet laat het toe, doch de tegenwoordige kerkelijke wet verbiedt zulks.

Maar de bedoeling van de rijkswet is, dat het rijkstractement zal besteed worden ter bestemder plaatse, en de Kerkelijke wetgever eischte hierop het *toezicht* van het classicaal Bestuur. De grove zonde is gelegen in de verkrachting der oorspronkelijke bedoeling, daar men thans *eerst* gehoorzaamheid eischt aan later ingevoerde reglementen, zoodat de „voogd" zich steekt in het kleed van „eigenaar".

DE SCHRIJVER VAN DEN HEBREËRBRIEF

door

Ds J. S. POST te Axel.

De aanleiding tot het schrijven van dit artikel is niet gelegen in eenige bevoegdheid, die ik mijzelf zou toekennen, om op het gebied der exegese, mijn meening tegenover vakgeleerden te laten gelden, maar in een overtuiging aangaande bovenstaand onderwerp, die zich langzamerhand door het onderzoek der H. Schrift bij mij gevormd heeft. De kwestie, waarover het gaat, lijkt mij in elk geval wel van zoo groot balang, dat het der moeite loont deze overtuiging uit te spreken, al zou het dan alleen zijn ter weerlegging door bevoegder hand. Intusschen laat ik het oordeel over deze belangrijkheid gaarne over aan de redactie van ons „Geref. Theol. Tijdschrift" die ik het ter plaatsing toezend.

Het komt hierop neer, dat ik het niet anders kan inzien, dan *dat het ontzeggen van het auteurschap van den brief aan de Hebreën aan Paulus, tot op heden altijd geschied is op valschen grond.*

Ik wil hiermee niet zeggen, dat *alle* argumenten, die tegen Paulus' auteurschap pleiten valsch zijn, maar het *hoofd*motief, dat terstond reeds bij alle uitleggers den doorslag geeft, is *valsch.*

Dit hoofdmotief is gelegen in Hebr. 2 : 3, waar de schrijver zegt, *dat het groote heil eerst is verkondigd door den Heere,* en hij vervolgt dan : (toen is het) *„door degenen, die het gehoord hadden, op betrouwbare wijze aan ons gebracht."* (Vertaling van prof. Grosheide, Korte verklaring.)

Het spreekt vanzelf, dat, wanneer dit εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη betrokken moet worden op den schrijver en zijne lezers samen, zoodat de schrijver wil zeggen : *„Ik zoomin als gij* heb het van den Heere gehoord, maar wij hebben de kennis der

zaligheid uit de tweede hand", het dan bij voorbaat afgesneden is, dat de apostel Paulus de schrijver kan zijn.

En waar dit de gangbare opvatting is van dit woord, is het geen wonder, dat het voor alle uitleggers *op dien grond* reeds vaststaat, dat *Paulus* de schrijver *niet* is.

Prof. Grosheide spreekt dit kort en klaar uit in zijn inleiding op zijn „Korte Verklaring" : „Er is één onoverkomelijk bezwaar om aan Paulus te denken. In zijn brieven heeft Paulus er meer dan eens en met nadruk op gewezen, dat hij een apostel was zoogoed als de anderen, dat hij persoonlijk, hetgeen hij te prediken had, van den Heere vernomen had, en dat hij Jezus had gezien van aangezicht tot aangezicht. „Vooral Gal. 1 [12], 1 Cor. 9 [1] en 15 [8] zeggen hier veel. Daarmee is in onverzoenlijken strijd, wat we lezen in *Hebr. 2 : 3*. „De schrijver stelt zich dáár met de lezers op één lijn, hij „heeft Jezus niet persoonlijk gehoord of gezien, behoort tot „het tweede geslacht. Deze plaats is voldoende. Calvijn vindt „hier een zeker bewijs, dat Paulus den Hebreën brief niet kan „hebben geschreven, en terecht. Want al zijn er zeer zeker „nog wel andere redenen, waardoor het moeilijk wordt aan „Paulus als schrijver te denken, Hebr. 2 : 3 blijft de plaats, „die beslist."

Nu is het juist het *„beslissende"* van Hebr. 2 : 3 waar ik tegen opkom.

Naar mijn bescheiden meening, behoeft het volstrekt niet de bedoeling van den schrijver te zijn, om in dat εἰς ἡμᾶς, „tot ons", zichzelf persoonlijk met zijn hoorders of lezers in te sluiten. Het kan in het dagelijksche leven zóó wezen, dat een spreker of schrijver de eerste persoon meervoud gebruikt, terwijl heel het publiek weet, dat hij er zelf persoonlijk buiten staat. Ik zou dit willen noemen : *de 1ste pers. plur. van saamhoorigheid.*

Om een voorbeeld te noemen :

Ik kan op 't oogenblik in een predicatie de volgende zin gebruiken : „Wij Zeeuwen, hebben gedurende de oorlogsjaren de kanonnen hooren bulderen."

Mocht over enkele honderden jaren aan zulk een preek de eer te beurt vallen, te komen in de handen van een exegetisch vorscher, dan zal deze aangaande de in onbekendheid verzonken schrijver, terstond de twee volgende zeer voor de hand liggende conclusies vaststellen:

1o. de schrijver was een Zeeuw;

2o. de schrijver had toen hij de predicatie uitsprak (1926) reeds 8 à 12 jaar in Zeeuwsch-Vlaanderen gewoond.

Dat zijn zeer wetenschappelijke conclusies.

Alleen vergeet men, dat er zooiets bestaat als een 1ste pers. pluralis van saamhoorigheid, waarbij de spreker, met afzien van zijn eigen persoon, zich rekent bij zijn hoorders.

Nu valt voor mij te bewijzen, dat we in Hebr. 2 : 3 met zulk een meervoudsvorm te doen hebben.

Bewijzen zal moeilijk gaan. Maar ik meen te kunnen volstaan met de *waarschijnlijkheid* aan te toonen, temeer waar door bovenstaande redeneering deze schriftuurplaats als belemmering voor de hypothese, dat Paulus den brief kan geschreven hebben, haar onweersprekelijke kracht reeds verloren heeft.

Ik beroep mij dan verder op een plaats, waarin we m. i. met denzelfden meervoudsvorm te doen hebben, n.l.

1 Petr. 4 : 3. „Want het is *ons* genoeg, dat *wij* den voor-„gaanden tijd des levens der heidenen wil volbracht hebben, „en gewandeld hebben in ontuchtigheden, begeerlijkheden, „wijnzuiperijen, brasserijen, drinkerijen en gruwelijke afgode-„rijen".

Redeneerende naar dezelfde methode, die algemeen toegepast is bij Hebr. 2 : 3, zou deze text reeds lang uitgemaakt hebben, dat deze zendbrief in geen geval van Petrus is. Want Petrus is geen heiden geweest, en heeft vroeger in al die zonden niet gewandeld. Alleen, wanneer wij den 1sten pers. plur. van saamhoorigheid, die hier meer duidelijk gevoeld wordt dan in Hebr., aannemen, krijgen we een redelijke oplossing.

Wat ik met bovenstaande heb meenen aan te toonen is de waarheid van de volgende stelling:

Hebr. 2 : 3 levert geen bezwaar op, om het auteurschap van den Hebreërbrief aan Paulus toe te kennen.

Hiiermee is niet bewezen, dat de brief van Paulus is, of zelfs ook maar *kan* zijn. Andere moeilijkheden kunnen hiervoor in den weg staan. Alleen maar Hebr. 2 : 3 is geen moeilijkheid meer.

Er staat dus geen beletsel meer in den weg om aan te nemen, *dat de schrijver van den Hebreër brief iemand geweest is, die den Heere Jezus persoonlijk gekend heeft.*

En in aansluiting bij dit laatste zou ik een veronderstelling in overweging willen geven, die voorzoover ik kan nagaan nog niet uitgesproken is.

En wel deze : *De schrijver van den brief aan de Hebreën is Petrus.*

Ik herhaal, 't is maar een hypothese, die ik in overweging geef.

't Kan dus zijn, dat bekwamer uitleggers, op gronden, die ik niet zie, terstond het onmogelijke van deze stelling kunnen aantoonen In elk geval Hebr. 2 : 3 kunnen ze nu nietmeer aanvoeren, naar ik meen.

Voor mijn veronderstelling wil ik gaarne enkele gronden bijbrengen :

1o. komt het mij voor bij vergelijking van *Paulus'* geschriften, dat de brief aan de Hebreën *niet* van hem is. Déze schrijver ziet en benadert de heilsfeiten op een gansch andere wijze dan Paulus dit doet. Zijn wijze van overtuigen is anders. Ik zou haast zeggen, hij spreekt meer spontaan, meer kortaf, en zoo mogelijk, met nog grooter gezag. Zijn visie op het Oude Testament komt op uit een anders gevormde persoonlijkheid. Kortom, voor de bestrijding van de Paulustheorie kan ik gevoegelijk verwijzen naar de commentaren, voorzoover ze zich niet beroepen op Hebr. 2 : 3.

2o. Nu het niet uitgesloten is, dat één van de apostelen de auteur is, ligt het voor de hand bij den brief aan de Hebreën eerder aan Petrus te denken dan aan Paulus, waar deze laatste zelf Petrus aanwijst als den apostel aan wien

„*het Evangelie der besnijdenis* was toevertrouwd" en dat God „in Petrus krachtiglijk wrocht tot het Apostelschap der besnijdenis". Gal. 2 : 7 en 8.

3o. kunnen de argumenten, die door de vóórstanders van de Paulus-theorie zijn bijgebracht, evengoed op Petrus betrokken worden.

Ze komen, naar ik meen, slechts neer op deze twee :

a. de uitdrukking τοῖς δεσμοῖς μου (gij hebt over mijne banden medelijden gehad) schijnt Paulinisch te zijn. (10 : 34). Dit kan zonder bezwaar op Petrus betrokken worden, en dus door hem gezegd zijn.

b. de vermelding van *Timotheus* (13 : 23.)

Maar het ligt voor de hand, dat een bekende leeraar als Timotheus, zoowel als met Paulus, ook met Petrus in verbinding stond. Evengoed als Silvanus en Marcus. (1 Petr. 5 : 12).

4o. Onze brief dateert volgens de meeste uitleggers uit den allereersten tijd na Christus, vóór de verwoesting van Jeruzalem. Het is niet denkbaar, dat in die dagen, terwijl er apostelen leefden, iemand buiten den apostelkring met zóó groot gezag kon optreden als de schrijver van den Hebr. brief doet, b.v. in 5 : 11 v.v. 10 : 26 v.v. 12 : 16 en 28. Vooral 5 : 11 enz. getuigt van hoog apostolisch gezag en van geopenbaarde kennis.

6o. Vele plaatsen, als 4 : 14 en 15, 5 : 7, 7 : 14, 12 : 2 en 3 en 13 : 12, doen ons vermoeden dat we in dezen schrijver te doen hebben met iemand die kan zeggen : „wij zijn aanschouwers geweest van Zijne Majesteit" 2 Petr. 1 : 16.

7o. De schrijver houdt blijkbaar verblijf in Rome (13 : 24, „U groeten die van Italië zijn) evenals Petrus, die onder „de medeuitverkorene in Babylon" (1 Petr. 5 : 13) blijkbaar de gemeente van Rome bedoelt.

8o. Zou ik een lijst kunnen geven van plaatsen uit den Hebr. brief, die voor mij duidelijk zeggen : dat is de taal van *Petrus !* 't Is mogelijk, dat ik me hierin vergis, doch ik geef slechts ter vergelijking :

Hebr. 1 : 11 en 12 met 2 Petr. 3 : 7 (zinspelend op Jes. 51 : 6).

Hebr. 2 : 9 en 3 : 3 e. a. p. met 1 Petr. 1 : 21 en 2 Petr. 1 : 16 en 17 de verlustiging in de *heerlijkheid* van Christus als van een, die Zijne heerlijkheid als de heerlijkheid des Eeniggeborenen van den Vader heeft aanschouwd.

Hebr. 4 : 14, 6 : 11, 6 : 19 e. a. p. met 2 Petr. 1 : 10, 19 ; 1 Petr. 1 : 21,5 : 10 echte Petruswoorden over *vast*houden, *zeker* en *vast zijn, verzekerdheid* etc.

Hebr. 12 : 24 met 1 Petr. 1 : 2, waar het woord ῥαντισμός bespringing alleen voorkomt, terwijl het werkwoord ῥαντίζω alleen voorkomt in den Hebr.-brief, en dus, ingeval mijn veronderstelling juist is, alleen bij Petrus.

Hebr. 3 : 6 met 1 Petr. 2 : 5. „Christus als de Zoon over zijn eigen huis, Wiens huis wij zijn" enz. „Zoo wordt ook gijlieden als levende steenen gebouwd tot een geestelijk huis", enz.

Verder komt een plaats als 1 Petr. 1 : 5—12 mij voor als te zijn in 't kort, wat Hebr. 11 en 12 breeder geeft.

Ik wil hiermee eindigen, waar ik toch geen volledige vergelijking kan geven.

Misschien is het de overdenking waard.

KRONIEK.

Rondom Assen. — Haarlem's schraagsteenen. — Graf of urne. — Science sans conscience. — Lof der psychologie. — Neo-religie. — De Iersche eland.

Om met Assen maar weer te beginnen. Geneigd zou men zijn om met Stephensons moeder die een poos in haars zoons trein gezeten had de hand van den machinist te vatten en uit te roepen: O George „it will never stop". Daar ging helaas de Synode nog weer eens uiteen tot 27 October. Waarom? Het lijkt of de grijze pastor gelijk krijgt die als zijn meening uitsprak: Het gaat in Assen over het vijfde gebod.

Aan overdreven respect voor eigen en anderer ambt, ook voor het ambtelijk gezag onzer meerdere vergaderingen gaan we dezer dagen niet al te zeer mank.

Misschien echter lijdt het ambt bij ons door onze vele ambtsbezigheden, die met geen mogelijkheid in deze liefdelooze dagen door een ambtsbroeder even voor ons zijn waar te nemen.

De lectuur over de slang is intusschen weer vermeerderd, door Ds Wisse die zijn lezing in het licht gaf. Ze is het lezen zeker waard, want het slot vooral geeft ernstige waarschuwingen.

Wat echter Prof. Suyling aangaande de studenten als vraag stelde bij de overdracht van het rectoraat aan Prof. Noordtzij, of namelijk wel alle afgestudeerden als evenwichtige menschen de studenten-maatschappij verlaten, vraagt ge ook wel soms met betrekking tot de boeken, die evenmin alle evenwichtig uit de drukkerij verhuizen.

Bij den hoogen ernst, waarop we niets afdingen doet bij Wisse die onevenwichtigheid onaangenaam aan door den weinigen ernst dien hij met zijn stijl maakt. Tenminste ik „kan er niet met mee" 68, dat Wisse zoo „uit z'n slof schiet" 58 dat hij beweert „wat een denksport moet men hier al niet aanwenden om er (van die slang, die boomen, dien hof, dien Adam, dien enz. enz.) een z.g.n. „aannemelijk" exegetisch... hutspotje" uit saâm te stampen... Men is er reeds nu onlangs nog, mee verzeild in de astrologie......

Het vraagteeken dat wij plaatsen achter deze beeldspraak, mag dan tevens dienst doen achter deze uiitdrukking op blz. 76 :

> „Christus is ingegaan tot de diepte van stof en „zonde, om ze te overwinnen principieel en universeel."

We verdenken Wisse niet van Anabaptistische neigingen, maar dit laatste heet toch o.i. niet „recht zuiver in de leer." —

Naar het oordeel van de Synode over Dr Van Leeuwen's brochure „Mijn gravamen" wordt met te meer belangstelling uitgezien nu Prof. Obbink bereids daarover zijn judicium heeft bekend gemaakt. „Het verwondert mij dat Dr V. L. die in de Oostersche wereld thuis is het onjuiste dilemma stelt : òf een werkelijke slang òf de duivel. Hij moest weten, dat die tegenstelling niet deugt."

De wind, die uit het Weekblad voor Chrd. en Cult. waait is ook alles behalve gunstig voor de richting van Dr G. Behalve dit oordeel over Dr V. L. wiens brochure toch werkelijk wel vrucht zal zijn van rijp en ernstig nadenken, en welks waarde geheel moet afhangen van het stellen van een juist dilemma, bracht de Septembermaand ook deze meening van den Utrechtschen professor naar wiens woord blijkens de historie van de kwestie nog al geluisterd wordt :

> „Deze groep wil leertucht maar zoodra die leertucht „wordt toegepast verzet ze zich. Ze wil leertucht tot „op zekere hoogte. Ze wil leertucht behalve over afwij-

„kende meeningen. Daardoor is deze groep gekomen in „in een onmogelijke positie......
„Of ze keeren terug tot de oude leertucht der Geref. „Kerk òf ze moeten de leertucht geheel ter zijde stellen."

Wij hebben nergens beter zien onderstrepen dan in dit woord van Dr Obbink, dat Assen de zaak waarom het ging tot in de kern heeft begrepen, en naar den eisch van het primordiale beginsel der Leertucht in onze Geref. Kerken ook terdege goed heeft behandeld.

Waar we van geen onzer dwalende broeders gelooven dat ze Obbink's laatste consequentie willen, zij het een waarschuwing om waar het nog tijd is tot de oude leertucht terug te keeren, en het gezag der meerdere vergaderingen wier argumenten zij tot dusver tevergeefs poogden te ontzenuwen te aanvaarden.

Of er buitendien een oplossing zal zijn ?

Haarlems Dagblad meende in het geval van Ds v. Duin een symptoom te zien. :

„Verschillende personen van de Geelkerken-partij „hebben met blijdschap geconstateerd dat de kans op „een oplossing belangrijk gestegen is."

Gave het God —, doch wij zien niet dat een veranderde zienswijze van de Synode daarvoor een aanwijzing kan zijn ; de oplossing zou eerder in 't zicht komen wanneer gelijk bij Ds Van Duin, — althans tempore synodi — bleek, de zienswijze van de groep zich wijzigde.

Voorloopig is er die aanwijzing nog niet. Want de toon is ongemeen bitter. Insinueerend voor de Geref. Kerken in haar geheel was in Woord en Geest de vergelijking Galileï-Geelkerken, die er trouwens naar K. S. in De Bazuin meesterlijk aangetoond heeft, volkomen naast was. „Het was volstrekt de Kerk en de orthodoxie niet die zich tegen de nieuwe wereldbeschouwing verzette. Wat de Kerk tóen deed dat was voor een groot deel de daad van den tijd en van de

overheid." „En dan lijkt de Asser Synode zelf meer op Galileï. Want die Synode ging in tegen de meerderheid... en Dr G. kreeg van dien kant applaus en bloemen."

— Men heeft gelachen om den broeder die zeide „het boek Job kwijt" te zijn, maar is het nu niet hetzelfde wanneer ge N.B. na een huiselijk tafereel waar de jongen vraagt: „Wat gaat u beginnen? Gaat u Genesis lezen van voren aan? in Wrd en G. hoort klagen: Is het niet tragisch. Zal de invloed van Assen op onze kinderen zijn, dat ze schuw worden van den Bijbel?" Kom toch.

Doch we nemen nu maar afscheid van Assen tot op 27 October.

Voor de note gaie heeft in deze dagen Haarlems nieuwe Kerk op den Kloppersingel gezorgd. Men is bezig daar de nieuwe Kerk van schraagsteenen te voorzien, die de geïdealiseerde koppen van mannen dragen „die in Gods kracht Zijn Kerk hebben geschraagd."

Het zijn geen boeken der leeken, want het onderscheid zit voornamelijk hierin dat die koppen *niet opzettelijk* aangebracht zijn (Heraut). En dan ook weer zijn hetgeen realistische conterfeitsels, maar gestileerde idealistische hoofdtrekken van de figuren." Met wat fantasie ziet ge de gestileerde koppen van zeg Ridderbos en Aalders, rechts Kuyper en Bouwman al aan de Kerk van Assen onder de architraaf prijken; voor welke dan symbolisch het best een steenen conterfeitsel van Voetius Kerkrecht en Calvijns Genesis te benutten ware.

En wij gewone dorpsdomineé's — want die zijn er het meest, konden den eeuwigen eersten steen met onzen naam dan nog tijdens ons leven vervangen zien door onzen gestileerden kop als dakstut, waarbij dan onze lieve gade voor Kariathyde of een stuk er van kon dienen op den anderen kant. Lindeboom in De Heraut meent dat Calvijn zijn kop niet had willen leenen; 'k geloof dit ook. Voor fundamentsteenen in den kelder voel ik zelf ook wat meer. Die oude heeren zochten het niet zoo in de hoogte, maar meer in de

diepte. Misschien was dit een idee, om ze voortaan niet buiten aan de kerk van boven, maar als meer symbolisch van binnen en dan diep beneden onder den grond een plaats te geven, in den vorm b.v. van de ouderwetsche oorkonden die ingemetseld werden.

Haarlem zet gelijk de Heraut o. i. terecht opmerkt den eersten stap op een bedenkelijken weg. —

Van symboliek gesproken! In de Sept.-aflevering van Stemmen des Tijds levert Dr. Rijk Kramer een ook voor Theologen interessant betoog over Lijkverbranding.

„Graf of urne" is de eenigszins poëtische titel.

Dr. Kramer verwerpt de gronden waarop door tegenstanders der crematie tot dusver het pleit voor begraven is gevoerd. Niet op hygiënische, of op economische, noch op juridische of aesthetische, zelfs niet op theologische gronden of op een uitspraak der H. S., of der confessie „houden wij meer aan het graf vast." Het argument moet volgens den schrijver uitsluitend gezocht worden in de *symboliek*. En dan gaat de strijd om een paganistische, materialistische òf om een christelijke symboliek. Het is de vraag, is de dood het wezenlijke of het leven? Dan is het symbool van de urne niet Christelijk; de eerste propagandisten van de crematie zagen dit in en noemden verbranding symbool van den nieuwen godsdienst.

De strijd tusschen graf en urne is een geestelijke strijd. Maar, op de vraag: Mag de overheid die crematie door dwang tegenhouden, zegt Dr. Kramer als zijn conclusie: „Ik zie niet in dat de Staat geroepen is in dezen tusschen beide te komen."

Les idees marchent; en we verstaan dat vroeger wel eens voor argument gehouden werd wat de tijd leerde dat geen argument was, zoo b.v. de onttrekking van de waardevolle stikstof aan den bodem. Doch het betoog van Kramer tegen wat Kuyper als hoofdargument noemde: „De opstanding van Christus ware niet mogelijk geweest", lijkt ons al zwak. „Niet voor den derden dag mag de crematie plaats hebben"

en uit dit argument volgt alleen, dat het noodig was dat in Israël de zede van het begraven tot dien tijd moest bestaan, meer niet ; alle dienst der schaduwen vervalt als de vervulling is ingetreden." Want dan zou toch b.v. moeten zijn aangetoond dat begraven een onderdeel van den dienst der schaduwen was.

Waarschijnlijk zal dit overigens belangrijke artikel van Dr. Kramer nog wel tot discussie leiden. Gevoelsargumenten zijn ook niet geheel te verwerpen.

Zeer aangenaam werden we in de maand September op dit gebied van gevoelsargumenten verrast door een verontwaardigde beschouwing van Prof. Storm van Leeuwen die we vonden in De Telegraaf onder den sprekenden titel „Science sans conscience". Hij spreekt zijn afkeuring uit over de proef van Voronoff die een menschelijk ovarium op een apin heeft durven inplanten en nu een levende vrucht verwacht. Hij noemt Voronoff's experiment een slag in het gezicht van de menschheid, en wijst er op dat zulk experimenteeren verboden moest worden.

't Is ook schandelijk wat hier gebeurde. En we zouden het in onze Kroniek niet eens noemen wanneer niet in het experiment van Voronoff ten gruwelijkste bleek welk zedelijk gevaar de consequentie van de mechanische wereldverklaring brengt ; en uit den cri de conscience van Prof. Storm van Leeuwen deze waarheid dat wetenschap gelukkig naar veler inzicht wel degelijk moet gebonden zijn aan een bepaalde levensbeschouwing ; gelijk de stichters van de V. U. het betoogd hebben, dat cultuur van zedelijkheid, natuurwetenschap van religie niet straffeloos kan worden losgemaakt. Le savant qui a fait table rase wordt in den zelfden mensch nog op de vingers getikt door l'homme de sentiment, de tradition et de foi, naar Pasteur de onderscheiding maakte.

Daarover denkende, hoe volgens Prof. St. v. L. de zedelijkheid haar veto op het terrein der wetenschap behoort te spreken, komen we er te lichter toe, een vraagteeken te zetten achter wat in deze maand de geleerde prof. Heymans in de sluitingsrede van het Psychologisch congres uitsprak :

> De wetenschap is eindelijk tot het heldere bewustzijn teruggekeerd een orgaan van de geheele cultuurmenschheid te zijn, en wel dat orgaan, waarin de eenheid en de saamhoorigheid van die cultuurmenschheid haar volledige uitdrukking vindt.

Er hangt n.l. ook voor die eenheid en saamhoorigheid nog heel wat af van de manier waarop dit orgaan wordt gebruikt, en dan blijkt ongetwijfeld dat in heel die menschheid de conscience nogal different is.

Prof. Heymans mocht roemen, dat het het onschatbare privelege van de wetenschap is *meer nog dan dat van den godsdienst,* ons in elk uur van ons leven te herinneren aan wat wij gemeen hebben en ons te doen vergeten wat ons scheidt, — wij voor ons gelooven dat niet straks de psychologie en de wetenschap ons „nader gebracht zullen hebben aan het rijk van den vrede en van de gerechtigheid", doch dat dit uitsluitend de waarachtige godsdienst kan, waardoor ook niet alleen science, maar ook conscience wordt bepaald en geleid.

De Waarachtige godsdienst. We noemen dien den godsdienst van de daad, maar ook van het dogma. Moge de Enquête die in Engeland met betrekking tot het geestelijk leven gehouden is, ook al zijn uitgevallen zoo dat tamelijk unaniem bleek de meening dat de Kerk voor de toekomst geen dogma's maar daden moest preeken, tot welk een soort godsdienstvorm nu deze neo-religie komt blijkt zonneklaar uit een stuk van Huxley in het Sept.-no. van 't Haagsch maandblad. Het is interessant om den heer Huxley te hooren vragen :

— De bijbel, daarin hebben we toch de absolute waarheid ? Antwoord : De Bijbel is vol waarheid en schoonheid gelijk Londen vol menschen. Maar er is nog iets anders in Londen te vinden dan menschen en er zijn andere dichtbezette steden dan Londen.

De groote wijziging voor den godsdienst der toekomst bracht naar dhr. H. meent de psychologie, die ons leerde dat

geen individueel bestaande wezens intrek kunnen nemen in menschen ; en die ook vraagt : Met welk recht mag iemand zeggen, dat God bestaat omdat Hij zich in gemeenschap met God gevoelt. Dat komt er volgens het Maandblad ook niet op aan : al ware het Opperwezen een symbool dan behield toch het godsdienstig streven zijn waarde. De ontwikkeling onzer geestelijke krachten moet het hoogste zijn : het Koninkrijk der hemelen ligt in ons zelf.

Godsdienst is iets dat in ons zelf wortelt en niet van buiten verkregen kan worden."

We lazen een aardige vergelijking van Prof. Collin in Christiania : Het is met den gang van de Europeesche cultuur gegaan als met den ontwikkelingsgang van den thans uitgestorven Ierschen eland. Met de machtige ontwikkeling van zijn gewei ging niet gepaard een gelijke ontwikkeling van de andere deelen des lichaams. Zoo is de eland ten onder gegaan aan wat zijn heerlijkheid was.

Bij de Europeesche ontwikkeling van alle materieele kennen en kunnen bleef alle geestelijk kennen en kunnen wanhopig achter."

Is de religieuse opleving, waarvan Huxley's artikel een der vele symptomen zou kunnen zijn, belofte van zulk een herstelde evenwichtigheid ?

Wij zien het niet in.

De heerlijkheid van den mensch blijft nog altijd te veel groeien, en wordt als bij den eland de oorzaak van zijn ondergang.

Dit gewei af te stooten ware het geloofwaardige eerste teeken van zijn behoud.

S. V. D.

RECENSIËN.

Handboekje ten dienste van de Gereformeerde Kerken van Nederlandsch-Oost-Indië. no. 8, Januari 1926. Losse exemplaren verkrijgbaar bij: A. J. J. Poly, Frisiastraat 19, Bandoeng.

Ik weet niet of er veel leden van de gereformeerde kerken zijn hier in ons land die een los exemplaar bestellen; wel weet ik dat er zijn die dit stellig zouden doen indien zij wisten bij wien zij dit zouden kunnen doen in ons land. Ik weet dat er zijn die niet wisten dat dat mogelijk is. Hoe daarin verandering te brengen? Men zegt allicht: recensent, zorg gij dat uw recensie eerder komt. 'k Hoop dezen wenk ter harte te nemen, vooral als ik het recensie-exemplaar vroeg ontvang. 't Is opmerkelijk, hoewel heel goed te verstaan, hoe groot belang, ouders wier kinderen in den vreemde zijn, in dat vreemde land stellen en daaromtrent trachten te lezen wat hen dienaangaande op de hoogte kan brengen. 't Is juist om deze reden dat zeer vele ouders in ons land graag het *Handboekje* zouden bezitten. Men stelle het daarom ook zoo vroeg mogelijk te koop bij onzen boekhandel.

In dit *Handboekje* is het „overzicht van het leven der (*van de* K.) gereformeerde kerken in Nederl. Oost-Indië over het jaar 1925" van bizonder historisch belang. Het is het bewijsmateriaal voor de juistheid van de opmerking van een buitenstaander: „de gereformeerden die een eigen kerkformatie zijn gaan stichten, welke zij met hun bekende voortvarendheid en toewijding binnen enkele jaren tot een uitgebreide en hechte organisatie hebben opgebouwd".

Het *Handboekje* bevat tevens de Acta van de vijfde officieele vergadering der classis Batavia van de Gerefor-

meerde Kerken in Ned.-Indië gehouden op 24 en 25 Juni 1925 in de Zendingskerk te Magalang.

Dit geeft een reden te meer waarom onze kerkeraden dit *Handboekje* zich *behooren* aan te schaffen ten behoeve van het archief, dies moeten wij het hier in den boekhandel kunnen bestellen.

Ook bevat het de huishoudelijke regeling en visitatie-regeling, vastgesteld door de classis-vergadering te Bandoeng 1922, gewijzigd te Magalang 1925. Liefhebbers van de kerkhistorie en beoefenaars van het kerkrecht, zullen het zich om deze reden willen aanschaffen.

Verder is bizonder juist gezien de noodzakelijkheid om de alphabetische naamlijst der (van de K.) gereformeerde kerken in Nederlandsch Oost-Indië en der predikanten te plaatsen in dit Handboekje.

Dit maakt juist noodig dat het in onze kerkeraadsarchieven voorhanden is. De kerken waaruit leden vertrekken naar Indië verdubbelen in getale. Zoo behoeft men zich dan niet meer te richten tot bekende specialiteiten in aangelegenheden van kerkelijken aard Oost-Indië rakende: men raadplege eenvoudig het Handboekje in 't archief voorhanden! De ledenlijsten van de onderscheiden kerken groeien aan en bewijzen ons de allerbeste diensten. Voor ditmaal genoeg: het *Handboekje* tegen de 220 bladzijden dik, kan zijn plaats naast ons *Jaarboek* met eere innemen. En als wij daarin van tijd tot tijd eens bladeren, en dan naar dit en dan naar dezen zoeken, dan mag ik u wel verzekeren, dat een dergelijke lectuur ons stof kan geven tot overdenkingen die kunnen leiden tot die andere overpeinzingen waarvan psalm honderd vier spreekt met deze woorden: Mijne overdenking van Hem zal zoet zijn; ik zal mij in den Heere verblijden.

Wie zou een Handboekje dat daartoe wel leiden moet zich dan niet gaarne aanschaffen voor luttelen prijs?

Men wete dan waar dit voor een volgend, of mochten er nog exemplaren over zijn, voor dit jaar te koop zij.

G. KEIZER.

Jaarboek ten dienste van de gereformeerde kerken in Nederland 1926, onder redactie van de predikanten *G. Doekes* en *J. C. Rullmann*, tiende jaargang, Oosterbaan en Le Cointre, Goes. Prijs ing. f 0.80; gecart. f 1.

Een van de zaken van den rijken inhoud van ons Jaarboek die ons het klaarst spreken van het snel heenvlieden onzer jaren is wel de vermelding onder de aanteekeningen van de ambtsjubilea Zij spreekt mij ook van de goedheid Gods en van Zijn lang geduld met Zijne dienstknechten. Wel worden die herinneringsdagen als *jubilea* aangekondigd, doch ik schrijf toch niet te veel als ik de veronderstelling uit dat in die dagen zij die jubileeren zich gedrongen gevoelen om eer weg te schuilen dan voor 't voetlicht te komen; dan neen: zij treden naar voren 't gelaat gezalfd, echter in afzondering hebben zij zich gebogen en gebeden: en ga niet in het gericht met Uwen knecht; want niemand, die leeft, zal voor Uw aangezicht rechtvaardig zijn.

Zoo kan de eene maal sterker tot ons spreken: *'t kerkelijk overzicht:* dit jaar bizonder oriënteerend; *een historisch document!* Een andere maal zal de afdeeling *in memoriam* ons lang binden en leiden tot bizondere overpeinzing en ons doen herhalen: de dagen des menschen zijn als het gras; gelijk eene bloem des velds, alzoo bloeit hij. Echter ook de kalender heeft zijn eigen veelzeggend spreken.

Ik kan mij zoo begrijpen dat ons Jaarboek veel in handen is van onze menschen; daarover moeten wij ons verheugen; dat is een veelzeggend bewijs van kerkelijk medeleven.

Veel desiderata heb ik niet.

Zoo mogelijk opgave, door allen die er een hebben, van hun *gironummer;* duidelijker-mededeeling van de *adressen der kerken* en van de *classes,* en nauwkeurige vermelding van de onderscheiden *archieven,* en van de kerken met hare annexen of hare combinatie zooals bijv. Rheden—De Steeg.

Ons Jaarboek bevat een schat van historische gegevens, vooral in de „*aant.*" bij de kerken.

't Is weer de tijd van de opgaven, gevraagd door de uitgevers. 't Ligt niet aan hen noch aan de redacteuren indien die niet volledig zijn, maar dat zal dan liggen aan degenen, die ze moeten verstrekken. Laten die dan zorgvuldig nagaan wat zij zoo al hebben mede te deelen met betrekking tot hun eigen kerk en dat zij gegevens verstrekken, geldende voor het jaar waarvoor het Jaarboek moet dienen.

G. KEIZER.

A. van Deursen, J. Overweel, W. de Vries, **De wereld en die daarin wonen.** Wolters, Groningen—Haag 1926. Deel I.

Volgens het voorwoord wil dit boek zijn een aardrijkskundige leergang voor de Christelijke scholen. De schrijvers laten een ander geluid hooren, dan in de meeste werken het geval is, al kan men hun niet de eer geven, dat zij de eersten zijn op dit gebied. Anderen zijn hen voor geweest (o.a. Romkes.) De schrijvers breken geheel en al met de evolutieleer en spreken openlijk uit, dat het monotheisme de oudste godsdienst is. Een ontwikkeling van het ééngodendom uit „primitieve godsdiensten" zooals animisme, fetichisme, enz., werpen zij verre van zich. Telkens en telkens brengen zij voor de verschijnselen bewijzen uit de Heilige Schrift aan.

Het is hier niet de plaats om te spreken over de waarde van dit boek voor het onderwijs. Trouwens, de tijd van oordeelen is nog niet gekomen, want wij hebben nog slechts het eerste deel voor ons. Maar het beginsel, waarop het werk steunt, is goed en daarom zien we met vertrouwen het verschijnen van de volgende deelen tegemoet. Het Christelijk onderwijs vraagt naar zulke werken.

G. G.

ONTVANGEN BOEKEN.

J. Jansen. Het beginsel van ons Geref. Kerkrecht en de zaak Geelkerken.

Zutphen. J. B. van den Brink & Co.

M. H. A. van der Valk. Schepping, paradijs en val.

Rotterdam. Wed. C. Goudswaard.

Dertigste Jaargang van Dr Scheurer's Hospitaal.

Amsterdam. Bloemgracht 133. W. Kirchner.

M. van der Hilst. Sariti, Het meisje uit den Kraton.

Baarn. E. J. Bosch J.B.zn. Uitgeversmaatschappij.

W. C. Wilcox. De man uit een Afrikaansch Boschland. Vertaald uit het Engelsch door Ds J. Visser van Kockengen.

Bruinisse. J. van der Wal.

Dr J. C. de Moor. De Hemel geopend. Derde onveranderde uitgave.

Kampen. J. H. Kok, 1926.

Verslag van de Vereeniging tot Christelijke Verzorging van Krankzinnigen. 1925.

Centraal Kantoor Sweelinckplein 1, den Haag.

Menigerlei Genade. Zestiende Jaargang. No. 11—20.

Kampen. J. H. Kok. 1926.

D. K. Wielenga. Soemba. Onze Zendingsvelden V.

's Gravenhage. Zendingsstudieraad.

Dr A. Kuyper Jr. Van het Koninkrijk der Hemelen.

Kampen. J. H. Kok. 1926.

Dr C. Bouma. Het hoog belang van positief Christelijk onderwijs en opvoeding op onze gymnasia en hoogere burgerscholen.

Kampen. J. H. Kok.